College voor de Rechten van de Mens

Gespreksnotitie

Inbreng voor het rondetafelgesprek Staat van de Rechtsstaat: Ruimte voor het maatschappelijk middenveld

Mei 2026

Inleiding

We kunnen in Nederland trots zijn op een groot aantal, diverse en florerende maatschappelijke organisaties. Zij sporen de overheid aan mensenrechten te waarborgen, maken het publiek bewust van maatschappelijke kwesties en leveren kritische tegenspraak op beleid en praktijk van de overheid. Die tegenspraak is onmisbaar in een democratische rechtsstaat en van groot belang, vooral voor mensen die zelf niet direct toegang hebben tot besluitvormingsprocessen bij de overheid.

Het College voor de Rechten van de Mens (hierna: het College) dankt u voor de uitnodiging om deel te nemen aan de ronde tafel over de Staat van de Rechtsstaat, ruimte voor het maatschappelijk middenveld. Het College maakt graag van de gelegenheid gebruik zijn observatie te delen dat de ruimte voor het maatschappelijk middenveld in Nederland onder druk staat en welke oorzaken dit heeft. Ook deelt het College hieronder aanbevelingen om de ruimte te vergroten en daarmee de rechtsstaat te versterken.

Deze eerste ronde tafel(s) over de Staat van de Rechtsstaat in de Tweede Kamer zijn bij uitstek de gelegenheid voor de Kamer om naar de optelsom van maatregelen te kijken die het kabinet al in voorbereiding heeft en die het heeft aangekondigd om de ruimte voor het maatschappelijk middenveld te vergroten, en tegelijk naar die maatregelen die juist de ruimte kunnen beperken.

Ontwikkelingen maatschappelijk middenveld

Het is positief dat het regeerakkoord van het kabinet de waarde van het maatschappelijk middenveld in de democratische rechtsstaat expliciet erkent en dat het kabinet aankondigt te zullen werken aan herstel van de samenwerking. De uitgestoken hand naar het maatschappelijk middenveld en het ruimte bieden aan tegenspraak kan bijdragen aan de broodnodige samenspraak in onze samenleving. Tegelijk signaleert het College dat het regeerakkoord maatregelen en wetgeving voorstelt die daarvoor niet bevorderlijk zijn en die de rechtsstaat zelfs kunnen aantasten.

Het College ziet een aantal oorzaken van het afnemen van de maatschappelijke ruimte, die elkaar versterken.[1] Toenemende stigmatisering door overheid en politici van het maatschappelijk middenveld kan het werk van organisaties belemmeren en afbreuk doen aan de erkenning van hun rol. Een voorbeeld is het (inmiddels door de Eerste Kamer verworpen) wetsvoorstel Transparantie en tegengaan *ondermijning* door maatschappelijke organisaties.

Een andere tendens is dat de mogelijkheid voor maatschappelijke organisaties om betekenisvol te participeren bij het opstellen van wetgeving en beleid afneemt. Zo vond er geen consultatie plaats voor de asielnoodwetten en ook de behandeling van de implementatiewet van het EU-asiel en migratiepact verliep onder hoge tijdsdruk met zeer beperkte gelegenheden voor consultatie; wetgeving met grote gevolgen voor de mensenrechten van groepen in een kwetsbare situatie.

[1] Jaarrapportage 2024-2025: Tegenspraak onder druk | College voor de Rechten van de Mens

Ook zijn afgelopen jaar verschillende voorstellen gedaan die voor maatschappelijke organisaties drempels opwerpen om rechtszaken in het algemeen belang te voeren. Deze discussie is nog niet beslecht en het College beveelt Kamerleden aan ervoor te zorgen dat de toegang tot de rechter gewaarborgd blijft.

Voor wat betreft het recht op vreedzame demonstratie, een recht dat van groot belang is voor de maatschappelijke ruimte, ziet het College verschillende (voorgenomen) maatregelen die dat recht kunnen inperken. Terwijl 97% van alle demonstraties zonder problemen verloopt, ligt in het Regeerakkoord de nadruk op het risico op grootschalige ordeverstoringen en liggen er inmiddels diverse voorstellen ter tafel die politie en burgemeester meer bevoegdheden geven om in te grijpen. Dit ondanks dat uit wetenschappelijk onderzoek is gebleken dat meer bevoegdheden niet nodig zijn.[2] Desalniettemin zet het kabinet in op maatregelen gericht op het creëren van de bevoegdheid voor de politie tot stelselmatige informatievergaring uit openbare bronnen,[3] en daarnaast uit besloten app- en chatgroepen.[4] Ook werkt de regering aan een wetsvoorstel dat een verbod op gezichtsbedekkende kleding bevat. [5] Dit zijn vergaande bevoegdheden die inbreuken kunnen maken op fundamentele rechten van burgers, waaronder het recht op vreedzame demonstratie. Verschillende instanties, waaronder het College, hebben gewezen op de risico's van ongerechtvaardigde inbreuken op fundamentele rechten. Een van de knelpunten is, dat een inbreuk daadwerkelijk noodzakelijk moet zijn. Bij verschillende voorstellen is dat maar zeer de vraag. Zo hebben burgemeesters zelf aangegeven dat zij niet willen tornen aan het demonstratierecht en dat zij voldoende bevoegdheden hebben om in te grijpen bij ordeverstoringen.[6]

Zorgwekkend is dat uit door het College uitgevoerd onderzoek blijkt dat maar liefst 86 procent van de ondervraagde maatschappelijke organisaties vindt dat de situatie voor het maatschappelijk middenveld in het algemeen in Nederland de afgelopen twee jaar is verslechterd. Organisaties maken zich het meest zorgen over stigmatisering en desinformatie, gevolgd door zorgen over afgenomen (toegang tot) financiering.

---

[2] N.J.L. Swart e.a., *Het recht om te demonstreren in de democratische rechtsstaat. Onderzoek naar het Nederlandse demonstratierecht vanuit internationaalrechtelijk, empirisch, rechtsvergelijkend en rechtstheoretisch perspectief,* Rijksuniversiteit Groningen, oktober 2025.

[3] Wetsvoorstel Wet gegevensvergaring openbare orde, dit ligt momenteel bij de Raad van State voor advies. Zie ook wetgevingsadvies College over het wetsvoorstel.

[4] Brief van de ministers van Binnenlandse Zaken en Justitie en Veiligheid, WODC onderzoek demonstratierecht, 19 december 2025.

[5] https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2025/12/19/verbod-op-gezichtsbedekkende-kleding-bij-demonstraties, zie ook Wetgevingsadvies College

[6] https://www.binnenlandsbestuur.nl/bestuur-en-organisatie/open-overheid/burgemeesters-willen-niet-tornen-aan-demonstratierecht

In Nederland bestaat gelukkig nog een bloeiend maatschappelijk middenveld. Er valt dus veel te beschermen. Het is van belang al bij vroege zorgelijke signalen het tij te keren.

Aanbevelingen
De ronde tafels over de Staat van de Rechtsstaat biedt de gelegenheid vooruit te blikken naar de kansen en bedreigingen van de democratische rechtsstaat. Dat het regeerakkoord aankondigt concrete stappen te zetten om de rechtsstaat en mensenrechten te beschermen en het maatschappelijk middenveld te versterken is een welkome stap vooruit. Het luisteren naar alle stemmen in de samenleving en het verbeteren van het samenspel tussen macht en tegenmacht is daarbij een cruciaal aspect.

Het College beveelt u het volgende aan:

- Erken nadrukkelijk de legitimiteit van (tegenspraak door) het maatschappelijk middenveld, de waarde hiervan in de democratische rechtsstaat, en de belangrijke bijdrage aan de bevordering van mensenrechten door maatschappelijke organisaties, mensenrechtenverdedigers en vrijwilligers.

- Houd de ruimte voor het maatschappelijk middenveld als geheel in het oog, zodat afname van de ruimte snel wordt gesignaleerd. Een enkele maatregel of ontwikkeling zal de maatschappelijke ruimte niet definitief doen krimpen, maar verschillende gebeurtenissen waarmee een aantal mensenrechten wordt geraakt, kunnen een optelsom vormen waarmee sluipenderwijs ruimte voor inspraak wordt verkleind.

- Zorg proactief en zonder onderscheid voor het faciliteren van vreedzame betogingen. Omarm de bevindingen van het WODC-rapport: ingrijpende wetswijzigingen zijn niet nodig en kunnen zelfs averechts werken. De huidige wetgeving biedt voldoende mogelijkheden om de uitoefening van demonstratievrijheid te beperken, mocht dat nodig zijn. Uitgangspunt moet blijven dat het fundamentele recht op demonstratie wordt gegarandeerd en gefaciliteerd.

- Zorg dat iedereen volwaardig kan meedoen aan de samenleving. Bezuinigingen op de zorg en sociale zekerheid hebben een grote impact op de meest kwetsbare mensen in onze samenleving en hun rechten. Ook dat is een belangrijk aspect van de rechtsstaat.